

УДК 321:001(477)«195»

**ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ
У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ
В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО**
**TYPOLOGY OF POLITICAL REGIMES
IN THE POLITICAL CONCEPT
OF VYACHESLAV LIPINSKY**

Приходько С. М.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавська державна аграрна академія
(Полтава, Україна), e-mail: almazny@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9755-5368>

Макарець С. В.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавська державна аграрна академія (Полтава,
Україна), e-mail: 1974svitlanam@gmail.com,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6844-261X>

Prykhodko S. M.,

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Humanitarian and Social Disciplines Department,
Poltava State Agrarian Academy (Poltava, Ukraine),
e-mail: almazny@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-9755-5368>

Makarets S. V.,

Ph.D. in History, Associate Professor, Humanitarian
and Social Disciplines Department, Poltava State
Agrarian Academy (Poltava, Ukraine), e-mail:
1974svitlanam@gmail.com, ORCID:
<http://orcid.org/0000-0002-6844-261X>

Метою дослідження є характеристика концепції політичних режимів, розроблена В'ячеславом Липинським та її порівняльний аналіз з прийнятою у сучасній політології класифікацією політичних режимів. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах системності, діалектики, достовірності, конкретно-історичного підходу, логічності. Використано методи системного аналізу, діалектичний, порівняльний, синтезу, структурно-функціональний, узагальнення. **Основні висновки:** В. Липинський розробив ґрунтовну класифікацію політичних режимів, яка загалом збігається з трьохчленною типологією, прийнятою у сучасній політології. Ставлення вченого до форм політичних режимів було відображенням його політичних поглядів щодо доцільності застосування в Україні певного типу влади.

Ключові слова: політичний режим, авторитаризм, тоталітаризм, демократія, політична еліта, влада.

The purpose of the research is to characterize the concept of political regimes, developed by Vyacheslav Lypynsky and its comparative analysis with the classification of political regimes accepted in modern political science. **The methodology** of the research is based on the principles of systemic, dialectic, authenticity, concrete historical approach, logic. The methods of system analysis, dialectic, comparative, synthesis, structural-functional, generalization are used. **Main conclusions:** V. Lypynsky developed a thorough classification of political regimes, which in general coincides with the three-member typology accepted in modern political science. The attitude of the scientist to the forms of political regimes was a reflection of his political views on the feasibility of using a certain type of government in Ukraine.

Keywords: political regime, authoritarianism, totalitarianism, democracy, political elite, power.

Політичний режим є одним з важливих показників, які характеризують сутність політичних процесів. Він відображає принципи, способи, методи формування і функціонування влади, розкриває засади взаємодії політики з іншими сферами суспільного життя. Характер

політичного режиму визначається широким суспільно-історичним контекстом певної країни. Для ґрунтовного з'ясування сутності політичного режиму доцільно використовувати багатовимірний підхід, який враховує не лише суто організаційні аспекти формування і функціонування владних інститутів, а насамперед широкий комплекс відносин між політичною елітою і підвладним суспільством, взаємодію всіх суб'єктів політики і зрештою політичну культуру певного суспільства.

В сучасних умовах склалась об'єктивна потреба зіставлення концепцій політичного режиму, сформульованих закордонними політологами, з розробками вітчизняних науковців з метою виявлення рівня їх науковості та актуальності для політичної науки і вітчизняної політичної практики. Хоча загалом ці розробки мали кон'юнктурний характер і відображали ідейні уподобання авторів. Але логіка їхніх висновків представляє інтерес для характеристики політичного життя сучасної України. Найбільший внесок у розробку принципів аналізу політичного режиму серед представників вітчизняної політичної думки зробив видатний вчений В'ячеслав Липинський. Його концепція представляє значний інтерес, оскільки у ній представлена достатньо розгорнута класифікація форм політичного режиму і викладена докладна характеристика кожної з них. Крім того, висновки, зроблені В. Липинським, мають важливе значення з точки зору застосування різних моделей політичних режимів у країнах перехідного типу.

Питання функціонування політичних режимів досліджувалися багатьма науковцями. Серед зарубіжних учених слід відзначити праці Ч. Ендрейна [9], Г. Алмонда [8], в яких здійснено порівняльний аналіз політичних режимів на прикладі конкретних країн. Їхній підхід заслуговує на увагу, оскільки вони оперували практичними категоріями, зіставляючи їх з теоретичними моделями політичних режимів. Конкретні характеристики демократичного та тоталітарного режимів, а також форми їх практичної реалізації в різних країнах представлені у працях К. Фрідріха, З. Бжезінського [10], Р. Рона [1] та Р. Даля [3]. Серед сучасних вітчизняних науковців значний інтерес представляє комплексне дослідження В. Бакірова та М. Сазонова [3] присвячене порівняльному аналізу існуючих політичних режимів у сучасному світі з поглибленим розглядом політичної системи і політичного режиму нинішньої України. Безпосередньо типологія політичних режимів, розроблена В. Липинським, визначена в його політичній концепції [6; 7]. Його основні підходи щодо зазначеного питання узагальнили В. Гришко [2] та І. Лисяк-Рудницький [8].

Метою даної публікації є характеристика моделей політичного режиму, розроблених В'ячеславом Липинським, а також здійснення їх порівняльного аналізу класичними і загальноновизнаними у світовій політичній науці визначеннями форм політичних режимів.

Питання політичного режиму В. Липинський розглядав передусім у контексті виявлення нових

засад українського державотворення після поразки національної революції 1917–1920 рр. та деякого занепаду демократичних цінностей в Україні і в Європі у цілому. Натомість більшого поширення набували недемократичні форми держави. І це позначалося на поглядах української інтелігенції. Така ситуація зумовила прихильність українських учених, представників еміграції, саме до недемократичних форм державотворення. Також слід зазначити, що загалом зазначені розробки не носили суто наукового характеру і були відображенням політичних ціннісних орієнтацій їхнього автора. Форми політичного режиму в цих розробках є похідними від різних способів формування політичної еліти та її взаємодії з підвладним суспільством.

Так, В'ячеслав Липинський визначив сутність політичного режиму як систему взаємовідносин «активних і пасивних елементів – тих, що правлять і тих, ким правлять», які характеризуються «певними сталими формами матеріального життя в парі з методом організації аристократії і зі сприйняттям цього методу з боку пасивних мас» [6, с. 192–193]. Визначаючи ці типи взаємодії влади і суспільства, вчений насамперед намагався з'ясувати, який з них є слушним для застосування в Україні. Підхід В'ячеслава Липинського до визначення моделей політичного режиму є похідним від його класифікації суспільно-політичного устрою. Так, режим «класократії», який він вважав найоптимальнішим, складається у суспільстві, в якому існує чіткий поділ на класи, тобто соціальні групи, об'єднані за ознакою професійної належності. Тільки такі утворення мають спільний інтерес у послідовному, органічному розвитку суспільного процесу, а тому і сталій державній політиці. Все це здатна забезпечити лише сильна, впливова, авторитетна влада. Вчений стояв на позиції, що вона може бути створена з представників класів. «Класократію» він характеризував як «метод правління ослигого продуцента-войовника: людини, яка продукує матеріальні цінності, а одночасно завдяки своїй вродженій войовничості та виробленій відповідним вихованням звичці до організації, уміє цій продукції надати не анархічні спекулятивні, а організовані форми» [7, с. 551]. Лише «організатори матеріальної продукції» при владі здатні стримувати свої індивідуальні егоїстичні інстинкти «твердими законами громадської моралі», підпорядковувати свої інтереси інтересам держави. Отже, лише такий склад провідної верстви спроможний забезпечити повне «сприйняття свого творчого пориву серед пасивних мас» [6, с. 208]. Завдяки цьому еліта матиме «високий моральний авторитет», що є запорукою ефективного здійснення нею своїх функцій.

Незважаючи на зосередженість влади в руках однієї політичної сили за умов «класократії», її сутність, підкреслював В. Липинський, заперечує принцип диктатури. Повноваження і дії еліти повинні бути чітко визначені законодавством. «Устрій класократії відзначається рівновагою між

владою і свободою» [6, с. 153]. Відносини між громадянами і державою будуються на основі закону. Вчений тлумачив його як «зобов'язуючі поняття про громадську правду і неправду, про громадське добро і громадське зло, які серед даного громадянства і даній державі існують. В основі закону лежить взаємне обмеження права сильніших правом слабших і права слабших правом сильніших: права тих, хто править правом тих, ким правлять і навпаки» [6, с. 385]. Закон служить механізмом узгодження інтересів держави і суспільства. І ґрунтується на основі поваги владою прав і свобод громадян та авторитету влади серед громадян.

Цей політичний режим допускає наявність окремих елементів громадянського суспільства. В. Липинський навіть наполягав на обов'язковому законодавчому закріпленні права приватної власності громадян як підтвердження їхніх прав і свобод. Вчений вважав за необхідне забезпечити лише їхню економічну свободу. Політична, зокрема, участь громадян у формуванні органів влади, залишилась поза його увагою. Отже, «класократична» система практично унеможливила вплив народу на владу. Ця модель загалом передбачає перенесення джерела влади «знизу» «нагору». Вся її повнота належить одноосібному голові держави – Гетьману. Його влада є абсолютною непорушною. Особа і владна позиція Гетьмана є недоторканою. Це повинно запобігати у першу чергу, посяганням на владу випадкових людей.

Отже, «класократична» форма політичного режиму, визначена В. Липинським, збігається з типом політичного режиму, котрий визначається як «авторитаризм». Такий режим вчений вважав найбільш доцільним для практичної реалізації, особливо на етапі становлення держави.

Наступною формою політичного режиму, яку досліджував В. Липинський, була демократія. Його ставлення до неї було відверто негативним. На нашу думку, воно пояснювалось не запереченням її основних принципів, а більше тієї демократичної практики, котра застосовувалась в Україні у 1917–1920 рр. Дослідник концепції Липинського В. Гришко писав з цього приводу: «В ті часи у нас витворилося загалом хибне розуміння демократії, звужене, зведене до інтересів бідніших верств населення, а не цілого народу. Саме поняття народу як етнічної єдності стало зведеним в Україні – до трудящих (робітничо-селянських) верств, а поняття демократії звелось у нас до трудової і революційної» [4, с. 24]. Це, звичайно, суперечило основним засадам класичної демократії, «окресленої на заході конституційною представницькою парламентською системою» і призводило до її тлумачення як «необмеженого народовладдя під проводом рад і отаманів» [4, с. 25]. Така система просто усувала з політичної арени заможні прошарки. В. Липинський як представник верстви великих землевласників і прихильник її залучення до справи державного будівництва, зрозуміло, був категорично проти її застосування в Україні.

Демократія, як її розумів учений, характеризується відсутністю меж між сталими, професійними об'єднаннями–класами, створення аморфної маси людей, яка не підлягає жодній внутрішній стратифікації. Зрештою це призводить до порушення органічної структури суспільства, якою її бачив В. Липинський. Такий стан, зазначав він, породжує «занепад спільної віри» і «повну громадську аморальність». Втрачає свою силу традиція, натомість настає «панування законів розуму», які кожен на підставі власного розуміння інтерпретує як хоче [8, с. 208]. І головне, суспільство, за відсутності органічного класового поділу та спільної моралі, побудованої «на законах труда», не зможе виділити з себе своїх справжніх провідників.

Основним знаряддям формування владних структур за умов демократії є політичні партії. Вони об'єднуються не на сталій основі, якою є професійна належність людей, а на ідеологічних засадах. Тому, вони не можуть представляти справжні, як вважав В. Липинський, виробничі, інтереси народу. Позбавлене своїх традиційних орієнтирів, суспільство не здатне об'єктивно сформувати владу, оскільки при цьому керуватиметься не роками набутим досвідом, а своїми хвилинними настроями. На провідні посади претендуватимуть «непродукуючі» класи, зокрема, інтелігенція. Влада, здобута нею у результаті обіцянок, які просто неможливо здійснити, не буде стабільною. Оскільки «своєї власної матеріальної сили у декласованої інтелігенції, яка ані завойовує, ані продукує хліба та товарів, бути не може», то «її правління залежатиме від іншої матеріальної сили, від волі тих, хто маючи ту матеріальну силу, правити–б інтелігентам дозволяв» [8, с. 149]. Отже, реально це буде влада «демократичної спекулянтської буржуазії». Але при цьому вона використовуватиме «як ширму найманих професійних політиків серед інтелігенції» [8, с. 154]. Сформована таким чином еліта не може бути повноцінною. Більше того, її владні повноваження матимуть фіктивний характер. «Правителі, що правлять з чужої ласки,... деморалізують тих, ким вони правлять – це моральна хвороба, а не здоров'я націй, це перша ознака занепаду, виродження націй» [6, с. 149]. Ось такими бачив В. Липинський наслідки правління демократичної еліти, що складатиметься з інтелігенції та формується шляхом виборів.

Вчений підкреслював, що така провідна верства швидко втратить свій авторитет серед народу. Він просто не сприйматиме її як свою владу. Натомість виникне інше угруповання, яке претендуватиме на цю роль. А формальна еліта докладатиме всіх зусиль, щоб зберегти та зміцнити свої позиції. За відсутності норм, що регулюють і обмежують владні повноваження, що В. Липинський вважав невід'ємною умовою демократії, дії правлячої верхівки будуть неконтрольованими. «Де править, як при пануванні демократії, «більшість», там ніякі сталі законні норми, ніяке обмеження пориву активної правлячої меншості відповідно до

сприймання пасивною більшістю – не потрібні» [6, с. 234]. На цьому побудований висновок В. Липинського, що влада такої еліти буде бюрократизуватись і все більше набувати ознак олігархії. Що зрештою призведе до ліквідації основ демократії – народовладдя, оскільки народ фактично буде усунутий від участі у політичній діяльності, і до її перетворення у свою протилежність – тоталітарну диктатуру.

Звичайно, що за умов демократії гіпотетично існує загроза такої трансформації. Але, як уже зазначалося, вчений критикував демократичний режим, виходячи лише з досвіду застосування його деяких методів у Україні, а не класичних європейських зразків. Тому бачення ним демократії не є об'єктивним. Система, за якої роль політичних інститутів виконують професійно–виробничі об'єднання, не відповідала реаліям вже першої половини ХХ ст. Обов'язкова належність людини до такого роду об'єднання як неодмінної умови її участі у політичному житті, є суттєвим обмеженням, навіть запереченням його прав і свобод. Демократичний режим передбачає функціонування найбільш дієвого механізму формування політичної еліти – вибори, які служать засобом перевірки її здатності виконувати свої функції. Вибори сприяють тому, щоб вона не перетворювалась в замкнену структуру, в олігархію, щоб до її лав входили люди, спроможні управляти державою. Тут у В. Липинського була певна суперечність. Адже він виступав за необхідність змінності складу еліти. Проте не вбачав у демократичних виборах найбільш дієвий регулятор цього процесу і не пропонував механізму його реалізації.

І, нарешті, третя форма політичного режиму, яка була предметом аналізу вченого, це – «охлократія». До її характерних рис він відносив такі. Суспільство представляє собою аморфну масу, або «юрбу», яка не підлягає жодній внутрішній диференціації. В ньому відсутня будь–яка структурованість – чи класова, чи партійна. І вже внаслідок цього воно не в змозі визначити серед себе представників до еліти. Головним і фактично єдиним суспільним інститутом виступає держава. Владу при «охлократичній» системі здійснює «охлократична провідна верства, зорганізована як монолітний військово–бюрократичний «Орден», «преторіанська гвардія», «яничари» чи новітня «монопартія; систему очолює деспотичний монарх–самодержавець або вождь–диктатор» [8, с. 154]. Отже, еліту складають «непродукуючі» елементи, як правило «войовники». Її правління ґрунтується лише на праві зовнішньої сили, а не авторитеті. Відсутні будь–які механізми регулювання взаємовідносин держави і громадян. «В цьому устрої не має місця на легальну опозицію, а громадянство перетворене на пасивну, аморфну юрбу» [8, с. 154]. Немає взагалі громадянського суспільства. Основні методи здійснення влади – терор, репресії, залякування суспільства. За їх допомогою правляча верства не допускає ніяких «органічних, політично активних сполучень між підвладною стадною юрбою» [6, с. 269]. Держава

придушує прояви інакомислення, «свободи і самодіяльності громадянства». Його життя повністю регламентоване офіційною ідеологією. Вся повнота влади за такого режиму зосереджена в руках орди, складеної із «матеріально-непродукуючих войовників», яка набуває організаційних форм «завжди централізованого бюрократично-військово-духовного апарату» [6, с. 269]. І у своїй діяльності вона спирається виключно на армію. «Охлократичний» режим може існувати при будь-якій формі правління. Але його постійною основою є диктатура, як насильницький засіб здійснення влади. На думку авторів, сформульовані Липинським характеристики «охлократії» дозволяють її ідентифікувати із тоталітарною формою політичного режиму.

Отже, В'ячеслав Липинський розробив достатньо докладну класифікацію політичних режимів. Визначені ним форми загалом збігаються з трьохчленною класичною типологією (демократія-авторитаризм-тоталітаризм), прийнятою у сучасній політології. Тому його ідеї можна тлумачити як певний внесок до політичної науки. Проте, слід зазначити, що розробки В. Липинського не мали виключного теоретичного значення. Його прихильність до авторитарної форми була відображенням його політичних уподобань. До того ж, його політичні розробки були створені в конкретних історичних умовах втрати Україною державності та кризи демократичних цінностей. Тому концепцію В. Липинського щодо моделей політичних режимів слід розглядати, з одного боку, як науковий підхід, а, з іншого, як складову його політичного світогляду.

Список використаних джерел

1. Алмонд, Г., Пауэлл, Д., Стром, К., Далтон, Р., 2002. 'Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор', пер. А. Богдановский, Л. Галкина, *Аспект-пресс*, Москва.
2. Арон, Р., 1993. 'Демократия и тоталитаризм', пер. Г. Семенов, *Текст*, Москва.
3. Бакиров, В.С., Сазонов, Н.И. (ред.), 2005. 'Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира', *ХНУ имени В. Н. Каразина*, Харьков.
4. Гришко, В., 1961. 'З життя і творчості Вячеслава Липинського. Вячеслав Липинський і його творчість', *Булава*, Нью-Йорк, с. 7–40.
5. Даль, Р., 2000. 'О демократии', *Аспект-пресс*, Москва.
6. Липинський, В., 1995. 'Листи до братів-хліборобів', *Інститут східноєвропейських досліджень НАН України*, Київ, Філадельфія.
7. Липинський, В., 1926. 'Покликання «Варягів» чи організація хліборобів. Листи до братів-хліборобів', *Відень*, с. 471–580.
8. Лисяк-Рудницький, І., 1973. 'Між історією і політикою', *Сучасність*, Мюнхен.
9. Эндрейн, Ч., 2000. 'Сравнительный анализ политических систем', *ИНФРА – М, Весь мир*, Москва.
10. Friedrich, C., Brzezinski, Zb., 1956. 'Totalitarian Dictatorship and Autocracy', *Harvard University Press, Cambridge, Mass.* Available from: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/HIB0405/Friedrich_-_Brzezinski.pdf (15 May 2019).

References

1. Almond, G., Powell, D., Strom, K., Dalton, R., 2002. 'Sravnitel'naya politologiya segodnya: Mirovoj obzor (Comparative Political Science Today: A World Review)', per. A. Bogdanovskiy, L. Galkina, *Aspekt-press*, Moskva.

2. Aron, R., 1993. 'Demokratsiya i' totalitarizm (Democracy and totalitarianism)', per. G. Semenov, *Tekst*, Moskva.

3. Bakirov, V.S., Sazonov N.Y. (red.), 2005. 'Sravnitel'naya politika. Osnovnyye politicheskiye sistemy sovremennogo mira (Comparative policy. The main political systems of the modern world)', *KhNU imeni V. N. Karazina*, Khar'kov.

4. Gryshko, V., 1961. 'Z zhyttya i tvorchosti Vyacheslava Lypyns'kogo. Vyacheslav Lypyns'kyj i jogo tvorchist' (From the life and work of Vyacheslav Lipinsky. Vyacheslav Lipinsky and his creativity)', *Bulava*, N'yu-Jork, s. 7–40.

5. Dal', R., 2000. 'O demokratiyi' (About democracy)', *Aspekt-press*, Moskva.

6. Lypyns'kyj, V., 1995. 'Lysty do brativ-hliborobiv (Letters to brothers-farmers)', *Instytut shidnoyevropejs'ky'h doslidzhen' NAN Ukrainy*, Kyiv, Filadel'fiya.

7. Lypyns'kyj, V., 1926. 'Poklykannya «Varyagiv» chy organizatsiya hliborobiv. Ly'sty' do brativ-hliborobiv (The vocation of Varyagov or the organization of grain growers. Letters to brothers-farmers)', *Viden'*, s. 471–580.

8. Lysyak-Rudnyts'kyj, I., 1973. 'Mizh istoriyye i politykoyu (Between history and politics)', *Suchasnist'*, Myunhen.

9. Endrejn, Ch., 2000. 'Sravnitel'nyj analiz politicheskikh sistem (Comparative analysis of political systems)', *INFRA – M, Ves' mir*, Moskva.

10. Friedrich, C., Brzezinski, Zb., 1956, 'Totalitarian Dictatorship and Autocracy', *Harvard University Press, Cambridge, Mass.* Available from: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/HIB0405/Friedrich_-_Brzezinski.pdf (15 May 2019).

* * *